КОНТЕКСТ ИДЕЈЕ СВЕТОГ РАТА ПРЕМА ДЕЛИМА ЛАВА И ТЕОДОСИЈА ЂАКОНА: ВИЗАНТИЈСКО ОСЛОБОЂЕЊЕ КРИТА 960/961. ГОДИНЕ

Славиша ТУБИН
Православни богословски факултет, Универзитет у Београду, Београд, Република Србија

УВОД

Десети век у Византији је доба високог верског полета који се дешава упоредо са постојаним војним експанзијама, синергијом државе и Цркве и мисионарским делатностима свештенства и монаштва у новим областима. Истовремено *Византијска Црква* је подржавала напоре своје царевине и међу оновременим списима војних клирика – хроничара могуће је идентификовати такво подржавање и у контексту верског сукоба илити идеје *светог рата*. Основно питање рада јесте да ли дела Лава и Теодосија Ђакона подржавају византијску државну идеју *светог рата* у њиховом књижевно-идеолошком опису реокупације Крита 960-961. године?

Вековима притешњена од стране Арабљана Византијска империја је најзад у X веку кренула у контраофанзиву на Истоку. [19], [26] Ромејска војна освајања су била пропраћена високим религиозним набојем у армији која је уз подршку свих слојева византијског друштва била дубоко освешћена идејом онога што се у историографији идентификује као свети рат.[1] Ова врста подршке долазила је не само од стране војног клира који је пратио трупе у ратним кампањама царства, [5]; [7] већ од клира уопште. [9] Главни

[1] Док западна историографија разуме појам светог рата нарочито у смислу крсташких похода ка Светој земљи одавно је постављено питање да ли су православни народи, а у првом реду Византија, практиковали идеју светог рата? За један од савременијих богословско-егзегетских осврта на идеју „праведног рата“ у библијском контексту погледати: [13] стр. 33. О разматрању питања „светог рата“: [25] стр. 33-34. О рефлексији идеје у византијској идеологији и иконографији: [17] стр. 63-74.

спољнополитички успех Византије је био ослобођење Крита 961. године.[2] Тај догађај је оставио дубоке културолошке и верске импликације. Њима су се у делима бавили Лав и Теодосије Ђакон, остављајући нам драгоцене извештаје и перцепцију елемената светог рата у војној кампањи 960/961. године, тим пре јер долазе из пера двојице клирика Константинопољске патријаршије.

Историја Лава Ђакона у прве две књиге бави се тематиком освајања Крита од стране Никифора II Фоке,[3] док је читаво дело *О завојевању Крита* Теодосија Ђакона (*De Creta Capta*)[4] као епско-поетски омаж посвећено генералисимусу похода именованом Никифору Фоки тадашњем *доместику схола*[5] и будућем цару империје. Поређење наратива двојице писаца показује већу дозу историчности и реалистичности код Лава, док Теодосије тежи ка мистичности која се испољава поетичним дијапазонима. Исторични наратив Лава доноси констатације о постигнутим успесима са краћим верским осврtом, док Теодосијев дискурс задире у религиозни дух и верско-поетски поглед борбе на Криту где је она: света мисија, послање и изливање праведног божанског гнева на неверника. Додир њихових дискурса нарације је могуће идентификовати при осврту на верске и светописамске елементе идеје праведног и светог рата које ћемо представити у наредним поглављима.

1. ПРАВЕДНИ РАТ

Праведност и оправданост рата зависила је од наклоности Божије. Рат Византије и њеног „христољубивог цара“ [9] против критских Арабљана који су више од века раније освојили ромејски Крит, и гусарили византијским обалама, обојица писаца посматрају као праведну кампању која се дешава „са помоћу Свемогућег“ [4].[6] Циљ уништења Крита као непријатељске базе не описује се само као праведно враћање земље која је

---

[2] О ранијем паду Крита у арабљанске руке као великом спољнополитичком поразу, и неуспешним покушајима византијске реконквисте острва: [22]. Такође, за арабљанско освајање Крита, в. [28] стр. 46; [14] стр. 83-94. Порфирогенит о детаљима византијског покушаја реокупације Крита 949. године: [3] стр. 664-678.

[3] О личности и значају критског освајача Никифора II: [33] стр. 251-265; [32] стр. 1478-1479; [21] стр. 84-99; [16].

[4] Латински назив дела *Ἅλωσις Κρήτης*.

[5] О развоју војне функције *доместика схола истока* и Никифору Фоки као носиоцу те функције: [20]; [31] стр. 647-648.

[6] О походима критских Арабљана на обале Мале Азије: [28] стр. 112.

некада била ромејска, већ и као насушна потреба за уништењем најистуренијe муслиманске земље (острва) уклињене у хришћански свет, која је била само почетак у низу *византијске реконквисте* X века. [26][7] Теодосије нас упућује да у борбама хришћана на Криту Бог лично мења ток рата у хришћанску корист.[8]

1.1. ***Старозаветне референце: Никифор II Фока и Роман II као Давид и Мојсије***

Борба Ромеја и Арабљана на Криту је у наративу Теодосија у многоме представљена као рекапитулација старозаветне борбе *Изабраног народа* са иноверним непријатељем. Једна од таквих референци јесте и борба византијског војсковође Никифора Фоке као Давида у двобоју са непријатељским шампионом. Насупрот лика богобојажљивог хришћанског војсковође Теодосије ставља иноверног џина (упореди:1Сам 17, 4), који му се супротставља:

„Εἷς οὖν ἐκείνων ἦν ἀνὴρ Κρὴς ἱππότης, γιγαντοειδές".[9]

Побеђени „γιγαντοειδές" имао је и важно место код Лава Ђакона где непријатеља Никифор Фока обара бацањем копља. [11] [10] Такође, у улози Давида јавља се и василевс Роман II „који уместо ударања у струне харфе" нуди непрекидне молитве за успех хришћана. [9][11] На другом месту цар Роман попут Псалмопојца почиње молитву ради победе хришћана узношењем речи: „Господе мој, Господе не презри молитву моју" (Пс 28, 1). [9]

Цар Роман II који није лично учествовао у ратној кампањи представља се и као Мојсије у борби против Амалика (Изл 17, 10-16). Наиме, када је Роман у далеком Константинопољу молио Бога за победе уздигнутих руку дотле хришћани побеђују, кад су њему малаксавале руке хришћане су издавале снаге у борби, док на крају физичким подвигом у непрекидном уздизању руку (молитве) ка небесима не долази до надјачавања иноверних

---

[7] Завршавајући епски спев *О завојевању Крита* Теодосије Ђакон поручује и осталим, Византији суседним, муслиманским државама на Истоку да их чека иста судбина као разорени Крит: [9] стр. 190.

[8] Говор Никифора Фоке у току једне битке на Криту казује о синергији Божијој: „Бог је наш савезник и сапутник": [9] стр. 158.

[9] „Један од тих људи Крићана џиновски витез": [9] стр. 162.

[10] Давид такође, Голијата побеђује бацањем камена из праћке. Пројектили праћке и бацање копља је у византијској војсци била дужност истог рода армије (енг. *javelins*) који је иза првих бојних редова гађао непријатељску живу силу.

[11] Упореди са 1Сам 16, 16; 1Сам 18, 10.

од стране хришћанске силе.[12] Ова представа је помало и оправдање Роману кога лично није било у кампањи, у смислу да без његове молитве Творцу не би било ни победе, али истовремено се јавља и као верско-идеолошка претпоставка наклоности Божије. Слика Мојсија и борбе против Амалика је била парадигма о тешкоћи *Критске кампање* у којој победу није доносило само голо оружје већ молитвено припадање Богу у ратним искушењима. Оно се даље јавља као узрок превазилажења свих недаћа и тријумфа хришћана на концу. [9]

1.2. ***Новозаветна референца код Лава Ђакона - „Будни и трезни“***

Триумфална *Критска кампања* је имала једно искушење у току похода оличено у мањем војном поразу. Војне победе Ромеји су требали осигурати кроз „трезвеност и будност“ (1Сол 5, 6) коју је апостол Павле препоручивао хришћанима. [11] Овај рецепт је истовремено подразумевао војну дисциплину хришћанске војске али и духовну будност која је слобода од греха. Смисленост ових речи чије је делатно спровођење на *Критској кампањи* захтевао Никифор Фока била је на тесту при поменутом мањем поразу на острву од стране „неверника“, а чији је узрок била духовна разузданост војске, када једна епизода нарације Лава Ђакона помиње погибију ромејског хероја Никифора Пастиласа.[13] Библијска референца о потреби „трезвености“, и недостатку ње као смрти коју доноси непријатељ врло вероватно да је могла упућивати и на Прву Петрову посланицу (1Пет 5, 8). Попут звера (сатане), који лута као лав гледајући кога ће прождрети камуфлирани Арабљани се јављају као острвска вребајућа казна за оне Ромеје који су одступили од „трезвености“.[14] Лав Ђакон преноси опис Арабљана у говору Никифора Фоке војсци када их је упозорио на трезвеност:

---

[12] Готово пола века пре Романовог случаја који помиње Теодосије, деда Романа II Македонца, Лав VI Мудри у *Тактици* помиње и препоручује војсци да војсковођа у боју уздиже руке ка небесима и молитвено тражи помоћ Божију: [5] стр. 562. Теодосије молитве војсковођа у току *критског похода* претставља врло често са снажним догматски карактером (нпр. Фокина молитва: „Ὦ Χριστὲ Πατρὸς τοῦ πρὸ αἰώνων τέκνον...“): [9] стр. 184.

[13] Детаљније о погибији тракесијског стратега Никифора Пастиле, и реакцији главнокомандујућег Никифора Фоке: [4] стр. 8-10.

[14] Прописане духовне и војне тактике.

„Τὰ θηρία τὰ κάκιστα, τὰς ἀργὰς γαστέρας, καταθοινεῖσθαι λαὸν τὸν Χριστώνυμο.“[15]

Недостатак врлине и преданост страсти разлог је смрти и мањег, али опомињујућег, војног пораза, и према нарацији Теодосија Ђакона. [9][16] Враћање петро-павловском рецепту „трезвености и будности“, код ромејске војске даљи ток приповести Лава Ђакона показује као поновно задобијање наклоности Божије што је даље имплицирало победама хришћана над муслиманима. [11]

2. БОРБА СА „ПОТОМСТВОМ РОБИЊЕ“

Борба са Арабљанским калифатом од VII до X века представљала је највећи егзистенцијални изазов православној Византији. [23] Вековни антагонизам и одмеравање снага било је пропраћено стратегијама државне пропаганде која се најчешће темељила на верском залеђу. Предрасуде као и верска политика државе имале су своје место у литерарним делима. Религиозно оправдање „светог рата“ је грађено на библијским референцама и алузијама. Арабљанску самосвест о библијском, аврамовском пореклу свога народа Византијци су прихватили преиначивши га идеолошки у своју корист. Наиме, позивање Арабљана на Агару и најстаријег Аврамовог сина Исмаила праоца свих арабљанских племена био је повод за негативну конотацију коју су Ромеји користили за Исмаилове потомке, а то је „роборођеност“ па чак и богоодбаченост Исмаилових потомака насупрот „изабраних“ Ромеја као духовних Исакових потомака, Новог Израиља.[17] Арабљани се и у *критској кампањи* називају „потомством Агаре –„τῆς Ἄγαρ“, „Ἄγαρ τέκνα“, затим, „зло племе роборођеног Исмаила“, које је и „народ греха“. [9] Теодосије у контексту

---

[15]„Звери кварне, (ти) споро-прождрљивци, који су се хранили родом хришћанским“: [4] стр. 12. Нарочито је интересантан термин *καταθοινεῖσθαι* који подразумева енергично, у овом контексту животињско храњење од нечега или некога. У *Αʹ Πέτ* 5, 8 термин који се односи на прождирање од стране звера је *τὸν καταπιῇ*.

[16] Теодосије казује: „Οὗτος σταλεὶς ἐκεῖθεν εἰς πρῶτον λόχον , ἔρωτι πληγῶν, καρδίας ὑπερζέσει“.

[17] Пост 21, 1-14. Слика два брата је у старозаветном маниру коришћена за однос између „богоизабраног“ Исака - ромејског (хришћанског) царства и „прогнаног“ Исмаила - арабљанског (исламског) калифата. О позитивном погледу на духовне потомке Исакове као и негативном погледу на Агару и потомке Исмаилове у црквеном песништву: [27].

рата са Исмаиловим потомцима пружа алузију на Пост 16, 12, казујући: „Роде Арабљана нека те стигне клетва стара“.[18]

Критски Арабљани асоцијацијом на ропство Агаре именују се као „робороћени“[19] са даљом импликацијом Ромеја као синова наследства и чувара закона. [9], [11] Синови Агаре се називају „прождирачи камила“ [9] са јасном алузијом на 5 Мој 14, 7, те се појављују као нарушиоци (старозаветног) закона који конзумирају нечисту храну. Ипак, ова алузија ствара нејасноћу имајући у виду новозаветно укидање поделе на чисте и нечисте животиње јер је конзумација меса разних животиња, па између осталих, и камила дозвољена хришћанима (Дап 10, 9). Библијска алузија на овом примеру је јасно указивала на идеолошко-пропагандну позадину верске политике Византије где су се чак и нејасни примери користили да би се арабљанска страна представила као законопреступничка и „варварска“.

Теодосијево *Завојевање Крита* као и Лавова *Историја* читавим током нарације, односно певања (у случају Теодосија) инсистира на појму „τῶν βαρβάρων“[20], за Крићане.[21] Овај увредљиви појам који су Ромеји усвојили од старих Јелина, иначе, коришћен је за стране народе нарочито када је требало у византијским очима да укаже на „дивљаштво“ иноверних.[22] Наратив дивљаштва непријатеља у оба дела је био увод у перцепцију Арабљана као дехуманизованих непријатеља који даље у византијским очима стичу епитет звери, па чак, и демона против којих Ромеји воде свети рат.[23]

---

[18] Овде, такође можемо предложити термин „древна клетва (Ἀρὰν παλαιάν)“: [9] стр. 184.

[19] Агара је била робиња Саре, и Исмаило је био син робиње, у импликацијама византијске идеологије Арабљани као Исмаилови синови били су „робороћени“ према духовној деци Саре - Новом Израиљу, Византији.

[20] Такође, и појам „Οἱ βάρβαροι“.

[21] Ови термини провејавају кроз читав ток оба дела, а ми ћемо навести само неке примере: [9] стр. 138, 140, 170; [11] стр. 61, 70, 77.

[22] Код Теодосија поред појма варвара користи се и еквивалент „*Скити - Σκύθης*“: [9].

[23] Борба Византије у X веку на Истоку у духу светог рата је оставила утицаја чак и на богослужбени култ Византијске цркве. Наиме, долази до својеврсног поистовећивања војне борбе са „варварима“, против духовне борбе са „демонима“. Класичан пример таквог случаја јесте светогорска служба освајачу Крита Никифору II Фоки. Почетна стихира га назива победитељем „ἔθνη βάρβαρα“: [2], док егзапостилар казује да је поред варавара победио и демоне: „Εὐφράνθητι καὶ

3. ИДЕОЛОШКА ДЕХУМАНИЗАЦИЈА ИНОВЕРНИХ: ПОРЕЂЕЊЕ БОРБЕ СА КРИТСКИМ АРАБЉАНИМА КАО СА ДЕМОНИМА

3.1. *Звери, вукови и пастир*

Насупрот хришћана чија молитва попут јутарњих зрака растерује мрак, Теодосије приповеда да „варвари, потичу као бића од таме". [9] Такође, у наративу Лава Ђакона „варвари, Агарини и Исмаилови потомци" идентификују се као „τὰ θηρία τὰ κάκιστα" - звери кварне, односно зле. [4] И даље, Арабљани се идентификују као словесне „звери[24] - θηριῶδες", „варварско звериње - βάρβαρα θηρία". Код Теодосија Ђакона Крићани још попримају животињски изглед „халапљивих паса - ἅρπαγες κύνες", који су и „халапљиви вукови - ἅρπαγες λύκοι". Арабљани се за хришћане појављују и са атрибутом „животопрождирућих вукова", на које јуришају хришћански војници. [9],[4] Против њих ромејски стратег Никифор Фока је пастир који лови зле звери[25] попут Доброг Пастира (Јн 10, 11) унутар својега стада борећи се и не штедећи свој живот да положи за овце. [9]

3.2. *Гује и демони*

Теодосијев наратив о варварима Крита као о зверима прераста у дискурс Арабљана као „змија", а њихов емир је гуја која купи себи подређене змије и шаље их у битку против Ромеја. Крит се појављује као „змијско легло" из кога јуришају неверници. Емир Крита је „ὁ πρῶτος Χάρων Κρήτης Ἀμηρᾶς" - Харон, адов лађар подземног света, а један од арабљанских војсковођа Карамунтес као змија појављује се у алузији сатане. [9][26] Сам жар борбе хришћана на Криту Теодосије описује цару Роману као бој против Луцифера који је „слао ватре запаљене на твоје војнике". [9] Борбу непријатеља када су у задњој бици били притешњени јуришом Ромеја, Лав Ђакон описује као „демонизованост".[27]

3.3. *Егзорцизам πρὸ καιροῦ: Алузије на Мт 8, 29. и 1Кор 4, 5.*

Теодосије Ђакон нас обавештава да је стихове о кретању ромејске војске на поход и слом Крита испевао „*πρὸ καιροῦ*".[28] Истовремено овај термин најбоље описује и само (тактички) мистериозно појављивање хришћанских

χόρευσον, πᾶσα κτίσις, ὅτι ἐν βασιλεῦσι κατὰ *βαρβάρων νικητὴς ἐδείχθη κατὰ δαιμόνων*": [2]. Упоредо: [1].

[24] Код Теодосија Крићани су и морско чудовиште које Ромеји побеђују на радост небеса и земље.

[25] Крићани се називају „крвожеднима".

[26] Упореди: Отк 20, 2.

[27] [4] стр. 26. Лав Ђакон каже: „*δαιμονίως τε διηγωνίζοντο*".

[28] Термин који означава курс реализације догађаја *пре времена*. [9]

трупа пред Критом када изненађени непријатељ није очекивао напад. Овај термин Теодосије интенциозно користи поредећи долазак ослободилачке ромејске војске на Крит, кога су запосели Арабљани у прошлости, са демонским запоседањем, те даљим Христовим изгнањем демона и Божанским судом. Наиме, старојелински термин *πρὸ καιροῦ* се два пута користи у Новом Завету.[29] Први пут га срећемо у Матејевом јеванђељу где се демони са страхом обраћају Христу који је дошао да их мучи *πρὸ καιροῦ*, то јест да их изгони из људи (Мт 8, 29)[30], затим у Првој посланици Коринћанима (1Кор 4, 5) човек бива *πρὸ καιροῦ* искушан Божанским судом који долази ненадано.[31] Библијске алузије изненадног напада Ромеја на Крит „пре времена" код Теодосија религиозно-поетски интерпретирају се као егзорцизам Арабљана са древног ромејског острва у складу са Божанским судом. Сам ток изненадног напада као неочекиваног и превременог за Арабљане налази се и у извештају Лава. [4][32] Суштину светог рата са дехуманизованим иноверним непријатељем Теодосије изражава кроз речи да је казна за непријатеља отеловљена у „горчини покоља". [9][33]

4. ВРХУНАЦ СВЕТОГ РАТА – МУЧЕНИШТВО

Управо у горчини и врхунцу борбе за Крит када је измореност војника на обе стране узимала данак верски морал су почели да дижу позиви на војно мучeништво и једне и друге стране. Да би охрабрио своје трупе критски емир је са зидина својим ратницима упућивао класични муслимански позив на мучeништво војника: „Ако умрете за овај свет (вере ради) добићете награду на небу". Затим се позивао на речи „пророка" обећавајући рај као награду,[34] а пакао као казну за кукавичлук. [9]

---

[29] Генерално читаво дело *Ἅλωσις Κρήτης* је спевано поетским и епским језиком који обилује не само референцама на класична јелинска књижевна дела, већ и на светописамске алузије и јеванђелске догађаје.

[30] „Καὶ ἰδοὺ ἔκραξαν λέγοντες· τί ἡμῖν καὶ σοί, Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε *πρὸ καιροῦ* βασανίσαι ἡμᾶς".

[31] „Ὥστε μὴ *πρὸ καιροῦ* τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ".

[32] О византијском плану изненадне инвазије и почетном току исте код *Теофановог настављача* погледати: [8] стр. 475-476.

[33] *„τῆς σφαγῆς ἡ πικρία"*.

[34] Интересантно је да је опис обећаног раја шехидима било место где тече „мед, млеко и вино". У тој приповести можда вино делује као незграпна Теодосијева интерполација, будући да је његова конзумација забрањена по Курану, или ако се

Са друге стране на Криту су се муслимани конфронтовали са хришћанском армијом која је по први пут њиховој идеји мучeништва супротставила сопствену идеју ратника-светих мученика. Иначе, званичан позив за прихваћање ове идеје у Константинопољској патријаршији иницира је од стране Никифора Фоке 966. године, када је у међувремену постао цар Византије. [10][35] Теодосије нам сведочи први помен идеје, када је Фока 961. године на Криту узнео чувену молитву Богу која почиње речима: „Погледај распрострањеност твоје армије насупрот распоређеног непријатеља Творче творевине“, затим моли Бога да непријатељима „покаже ко је Петар (Стена, вера Цркве)“, али и да поразом „посрами лажног пророка“. [9] Фокина идеја о војним мученицима упућивала је на алузију васкрсења као подизања праведника из (са) земље слично павловским описима (1Сол 4, 14-17; 1Кор 15, 35-53), јер је Фока говорио армији да они који доживе „крваву купку“, и у њој падну „биће просветљени (подигнути) са земље као победоносци“. [9][36]

5. ПАД КАНДАХИЈЕ – СЛИКА ПАДА ВАВИЛОНА И ЈЕРИХОНА

5.1. *Симболичка смрт блуднице*

Ток реалистичне и историјске приповести Лава Ђакона о почетку јуриша на Кандахију (арабљанску острвску престоницу) прекида један верски изазован догађај са симболичним значењем. Лав Ђакон казује да је Никифор Фока припремајући трупе за напад био вређан са зидина града од стране жене у оскудној одећи која је била блудница и вештица. Она је вређајући почела да пева песме бајања покушавајући да баци магију на хришћане. Наратив о жени блудници имао је за циљ да укаже на „погрешна веровања“ противника. Порекло кривоверја критских Арабљана по Лаву садржано је у веровању наученом од „Μανιχαίων καὶ τοῦ Μωάμεθ“. [4] У смислу кривоверја Крићана против којих се православни боре, Теодосије Ђакон одлази још даље од мухамеданства, па чак, и поменуте

податак узме као тачан, Критски Арабљани су онда културолошки изразито били под утицајем хришћанске цивилизације, најпре у Андалузији одакле су били родом, а потом и на Криту који је био јелинско острво до исламског освајања у IX веку.

[35] Иако је Никифор II Фока званично одбијен од патријарха цитирањем *13. канона Василија Великог*, било је присутности култа ратника-светих мученика и после чувеног захтева 966. године. Најбољи пример управо јесте сам Фока чији су култ ратника-мученика подупирали и светогорци написавши му *службу*. Погледати: [1]. Опширније, о Фокином захтеву, в. [29], [30].

[36] „λαμπρὸς ἐκ γῆς αἴρεται νικηφόρος“.

магије коју је Лав Ђакон видео у манихејским коренима. Идући назад све до паганских времена Крит је за Теодосија митска отаџбина Зевса, лажног бога, проклетог и прикривеног демона подземља који је кварио свет (Крит) и као идол изгорео у пећи. [9][37]

Сам доживљај проститутке која покушава да баци магију на доместика Фоку као класична презентација верског рата давала је још једну верску алузију оправданости *критске мисије* ромејске војске. Проститутка - вештица која се са зидина арабљанске Кандахије, бацајући чини, ругала Никифору Фоки била је погођена стрелом ромејског војника и стропоштала се са зидина пред ноге хришћанима. Парадигма о паду жене блуднице даје алузију на стихове о паду Вавилона (Отк 18, 9), тим пре јер је ова слика из приповести Лава Ђакона била слика пада самог града Кандахије[38] на који су непосредно после овог догађаја Ромеји извршили јуриш. [4] Пад Кандахије је био условљен изненадним сломом њених зидина што даље води ка још једној библијској алузији а то је пад зидина Јерихона.[39]

5.2. *Падови зидина Кандахије у паралели са падом Јерихона*

Библистички пад зидина Кандахије као пада кула Јерихона заузимао је важно место у државном али и црквеном култу X века. Одсјај византијске државне идеологије није само био прожет верским елементима већ је у складу синергије државног и црквеног култа утицао на исти. Примери иконографских приказа о паду Кандахије-Јерихона је важан кохезивни фактор библијске референце (о паду града) који потврђује распрострањеност идеје изван литерарних сведочанстава Теодосија и Лава Ђакона. Фрескопис цркве у Хосиос Лукас[40] надалеко познат по фресци Исус-Навина описивао је пад Јерихона са директном иконографском референцом на Кандахију. Наиме, лик Исуса Навина на фресци има

---

[37] Теодосије упућује да за разлику од горења лажних идола попут Зевса, Три младића која су чувала праву веру у Бога његов пламен не повређује: Дан 3, 20-26.

[38] *Откривење Јованово* перцепира Вавилон као велики град који је истовремено жена блудница – „Вавилон велики, мати блудница и гнусоба земаљских“: Отк 17, 5. Судбина Вавилона је пад: Отк 18, 2, а пад Вавилонске блуднице је истовремено и знак пада самог Вавилона као града – „И заплакаће и зајаукати за њом цареви земаљски који блудничише са њом када виде дим од пожара њена, стојећи из далека због страха од мучења њена и говорећи; Јао граде велики Вавилоне, граде моћни, како у једном часу дође суд твој“: Отк 18, 9-10.

[39] Интересантно је да у паду Јерихона блудница тог града по имену Рава преживљава као симбол праведне и покајане жене: ИНав 6, 17.

[40] Чувена црква Луке Беотијског у средишњој Јелади позната по јединственим представама Луке Беотијског, Никона Метаноита и Исус-Навина.

представу ромејског војника у ратној опреми византијске армије X века. Живописне представе и колоритне илустрације Исуса-Навина у вођењу ратника у напад на Јерихон у ромејској војној униформи[41] и са алузијама на напад на Кандахију могу се пронаћи у више оновремених ромејских рукописа.[42] Поменуте иконографске представе прате опис пада Кандахије код Лава и још детаљније код Теодосија. [4], [9] [43]

5.3. ***Питање злочина и разлике у наративу***

Кандахија страда попут старозаветне похаре Јерихона.[44] Слично као код бруталног освајања Јерихона (ИНав 6, 17) које је укључивало убиства жена и деце на улицама града, [13] дешава се и на улицама Кандахије. Злочини се дешавају и пад града прати класична средњовековна похара. Разлике између наратива Теодосија и Лава се јављају онда када они дају оправдање мисији похода. Код Теодосија пад града описан је попут старозаветног случаја са суровошћу и жестином немилосрдности. [9] Суровост је оправдана према иноверним због њихових претходних злочина. За разлику од Теодосија Лавов наратив има више новозаветне свести јер помиње забране злочина. Најпре су се они почели дешавати, све до личне интервенције Никифора Фоке. Он је попут античког хероја ујурио у град, сузбио суровости, спречавао злочине и малтретирање поражених Крићана од стране разуздане византијске војске. [4]

5.4. ***Пад Кандахије-Јерихона као идеолошка „πρὸ καιροῦ“ метафора?***

Теодосијев наговештај о чињењу епских стихова „пре времена“ о самом паду Крита упућује на предпостојећу идеологију константинопољског мњења. Ипак, поставља се питање да ли је библијски пад зидина

---

[41] За детаљан опис ромејских војника-светитеља (пешадинаца) погледати: [17] стр. 86-91.

[42] Представа Исуса-Навина и војске у ромејским униформама са трубама (*Codex Vatopedinus 602.*) које трубе око Јерихона и асоцирају на ромејске трубе под зидовима Кандахије. Ради се о више илустрација садржаним у *Ватиканском кодексу 746.* (*Codex Vaticanus Pal. Graec. 746.*): [12]; [24].

[43] Скиличин опис опсаде зидова Кандахије је крајње историчног и реалистичног помена и својим штурим приказом казује како су зидине пале (искључиво) због способности команданта Фоке и опсадних справа: [10] стр. 240.

[44] Такав дух заправо открива сам назив дела Теодосија Ђакона – „*Ἅλωσις Κρήτης*“, чији контекст поред термина *О завојевању Крита*, може да се преведе и као *Заробљавање* или *Похара Крита*. Термин *ἅλωσις* се у истом духу налази и у Другој Петровој (*ἅλωσιν*): „Они, попут безсловесних животиња, по природи созданих за лов и трошење, хулећи на оно што не познају, у покварености својој пропашће“: В *Πετ* 2, 12.

муслиманске Кандахије (слика пада новозаветног Јерихона) као *mainstream* у византијској литератури и култури био инспирисан спектаклом самог историјског догађаја или је био плод испланиране државне војно-верске стратегије? Одговор даје Теодосије када почетни догађаји спева *О завојевању Крита* у Фокиној молитви Господу при самом ступању на острво одмах пружају алузију да ће се десити нови пад Јерихона кроз чудесно „разбијање миријада кула". [9][45] У вези са тим је била и широко распрострањена идеолошка повезница за монашко пророчанство светог Луке Беотијског које је говорило о паду Крита у ромејске руке много пре почетка самог похода. [15]

ЗАКЉУЧАК

Историографску претпоставку о вођењу идеје светог рата у Византији X века можемо препознати на основу садржаја приповести о *критској кампањи* у делима Лава и Теодосија Ђакона. Византијска мисија на Криту 960-961. године јавља се као праведни циљ ослобођења древног хришћанског острва и прогнања Арабљана са њега. У походу ромејске војске на Крит оба писца приповедају о победоносној *Божијој помоћи* у борби против непријатеља. Византијске војсковође се у библијским референцама јављају попут старозаветних праведника и припадника *Изабраног народа* док се непријатељ посматра као богопротиван народ. Слике такве нарације јављају се кроз приповести о потомству Агаре и Исмаила као народу греха против кога је неопходно да војује *Нови Израиљ*. Телесна борба се поистовећује са духовном. Муслиманској идеји *ратника као мученика за веру* по Теодосијевом сведочанству (961. године) по први пут се супротставља на равној нози православна идеја Никифора Фоке о *војницима-светим мученицима* коју је као василевс јавно обзнанио 966. године у захтеву Константинопољској патријаршији да све пале ратнике у бој против неверника проглашава за свете мученике хришћанства. Религиолошко-идеолошке претпоставке, нарочито у Теодосијевој нарацији, користе се

[45] За разлику од зидина Јерихона зидови Кандахије нису се срушили сами већ ради византијске ратне машинерије. Лав Ђакон детаљно описује ратне справе, којима су се копали канали испод Кандахијских зидина, са системски разрађеним војним планом: [4]. Ромејски стратези су апсолутно знали када и у које време ће да се стропоштају зидови града. Стога, је готово библијски распоред генерала, официра и војске био тактички распоређен за напад а то је искоришћено доцније у развијању верско-пропагандне идеологије која је била унапред припремљена. Ромејске трубе су затрубиле и зидине су се урушиле на запрепашћење Арабљана.

језиком дехуманизације непријатеља који из слике „варвара“ развојем даљег дискурса Арабљане назива зверима, змијама и демонима, чије се изгнање са Крита слаже са алузијом на Мт 8, 29. Долазак ромејске армије на Крит је попут превременог („πρὸ καιροῦ“) Божијег суда за неверника (1Кор 4, 5). Погрешна веровања Крићана у наративу Лава Ђакона симболично се јављају у лику жене блуднице са алузијом на Крит као *Вавилонску блудницу* (Отк 17, 5), а његова престоница као богопротивни град јавља се у синтези Вавилона (Отк 18, 2) и Јерихона (ИНав 6). Пад блуднице са зидина града, дешава се у складу са референцом о паду Вавилона и рушењу зидина Јерихона, те идеолошком сликом тријумфа православне војске и државе.

SUMMARY

Based on the content of the narrative about the Cretan Campaign in the works of Leo and Theodosius the Deacon, we can recognize the historiographical assumption about The Idea of a Holy War in the Byzantium (of the 10th century). The Byzantine military mission on Crete (960/961) appeared as a righteous goal of liberating the ancient Christian Island and expelling the Arabs infidels. Both writers talk about God's victorious help in the fight against the enemy. Byzantine military leaders appear in biblical references like the righteous of the Old Testament and members of the Chosen People, while the enemy is seen as a people opposed to God. The physical struggle is identified with the spiritual. According to the testimony of Theodosius (961), the Muslim idea of warriors as martyrs for the faith is for the first time opposed on equal footing by the Orthodox idea of Nicephorus II Phocas about Christian soldiers-holy martyrs. As emperor, he made it public (966) in a request to the Patriarchate of Constantinople to proclaim all the warriors who fought against the infidels as holy martyrs of Christianity. Religious-ideological assumptions, especially in Teodosi's narrative, use the language of dehumanizing the enemy. By the development of further discourse, the enemy is called beasts, serpents and demons, whose expulsion from Crete agrees with the allusion to Matthew 8:29. The arrival of the Byzantine army in Crete is like a premature ("πρὸ καιροῦ") God's judgment for the unbelievers (1 Corinthians 4:51). The erroneous beliefs of the Cretans in Leo the Deacon's narrative appear symbolically in the image of a harlot woman with an allusion to Crete as the Harlot of Babylon (Revelation 17:5), and its capital as an anti-God city appears in the synthesis of Babylon (Revelation 18:2) and Jericho (Joshua 6). The fall of the harlot from the city walls happens in accordance with the reference to the fall of Babylon and the demolition of the walls of Jericho, and the ideological image of the triumph of the Orthodox army and the state.

REFERENCES

Primary Sources

1. *Akolouthia in Honor of the Byzantine Emperor Nikephoros* Phocas. 2008. (tr.). DIMITRIEVSKI, A. A. St. Petersburg : Aksion estin, 2008. / Служба *в честь византийского императора Никифора* Фоки. 2008. (пр.). ДИМИТРИЕВСКЙ , А. А. Санкт-Петербург : Аксион эстин, 2008. /
2. Akolouthia for St Nikephoros Phokas. In *The Rise and Fall of Nikephoros II Phokas*: *Five Contemporary Texts in Annotated*. 2018. (ed.). SULLIVAN, D. Leiden – Boston : Brill, 2018. p. 196–236. / Μηνὶ δεκεμβρίῳ εἰς τὰς ια΄· μνήμη τοῦ ἐν βασιλεῦσιν ἀοιδίμου Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ. In *The Rise and Fall of Nikephoros II Phokas*: *Five Contemporary Texts in Annotated*. 2018. (ed.). SULLIVAN, D. Leiden – Boston : Brill. p. 2018. 196–236. /
3. *Constantini Porphyrogeniti Imperatoris De Ceremoniis aulae Byzantinae*. 2012. (ed.). MOFFATT, A. – TALL, M. Canberra : Australian Association for Byzantine Studies, 2012. /
4. *Leonis Diaconi* Historia. 1828. (ed.). NIEBUHRII, B. G. Bonnae : Impensis Ed. Weberi.
5. *Leonis VI Tactica*. 2010. (ed.). DENNIS, G. Washington D. C. : Dumbarton Oaks, 2010. / *Λέοντος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ. αὐτοκράτορος τῶν ἐν πολέμοις τακτικῶν σύντομος παράδοσις*. 2010. (ed.). DENNIS, G. Washington D. C. : Dumbarton Oaks, 2010. /
6. *Novum Testamentum Graece, 27th edition*. 1998. Stuttgart: Deutsche Bibelgeselschaft. /
7. Presentation and Composition on Warfare of the Emperor Nikephoros. 1995. In MCGEER, E. (ed.). 1995. *Sowing* the *Dragon's Teeth*: *Byzantine Warfare in the Tenth Century*. Washington D. C. : Dumbarton Oaks, 1995. p. 12-59. / Στρατηγική Ἔκθεσις Καὶ Σύνταξις Νικηφόρου Δεσπότου. 1995. In MCGEER, E. (ed.). 1995. *Sowing* the *Dragon's Teeth*: *Byzantine Warfare in the Tenth Century*. Washington D. C. : Dumbarton Oaks, 1995. p. 12-59. /
8. *Theophanes Continuatus*. 1838. (ed.). BEKKERL I. Bonnae : Impensis ed. Weberi, 1838. /
9. The Capture of Crete, by Theodosios the Deacon. In *The Rise and Fall of Nikephoros II Phokas*: *Five Contemporary Texts in* Annotated. 2018. (ed.). SULLIVAN, D. Leiden – Boston : Brill, 2018. p. 134–190. / Ἅλωσις Κρήτης πονηθεῖσα παρὰ Θεοδοσίου διακόνου ταπεινοῦ τῷ. φιλανθρώπῳ καὶ κραταιῷ βασιλεῖ Ῥωμανῷ. In *The Rise and Fall of Nikephoros II Phokas*: *Five Contemporary Texts in* Annotated. 2018. (ed.). SULLIVAN, D. Leiden – Boston : Brill, 2018. p. 134–190. /

Sources in Translation

10. SKYLITZES, J. 2010. *A Sinopsis of Byzantine History 810*–1057. (tr.). WORTLEY, J. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. /
11. *The History of Leo the Deacon, Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*. 2005. (tr.). TALBOT, A. M. - SULLIVAN, D. F. Washington D.C. : Dumbarton Oaks, 2005. /

Secondary Works

12. BÜCHLER, A. 2000. Horns and Trumpets in Byzantium*:* Images and Texts. In *Historic Brass Society* Journal, *12*, 2000, p. 23–60.
13. BOŽOVIĆ, N. 2017. The Conquest of Jericho – Interpretation of Josh 6, 21. In *Bogoslovlje*, 1, 2017, p. 27–48. / БОЖОВИЋ, Н. 2017. Освајање Јерихона – Тумачење ИНав 6, 21. In. *Богословље*, 1, 2017, стр. 27–48.
14. CHRISTIDES, V. 1984. *The Conquest of Crete by the Arabs (ca. 824). A Turning Point in the Struggle between Byzantium and Islam*. Athena : Academy of Athens, 1984. /
15. CONNOR, C. L. 1992, Hosios Loukas as a Victory Church. In *Greek, Roman and Byzantine studies*, 33, 1992, p. 293–308. /
16. CHARLES, D. 2005. *Byzantine Paintings*. (tr.). KOSANOVIĆ, O. Belgrade : Prosveta, 2005. / *Дил*, Ш. 2005. *Византијске слике*. (пр.). КОСАНОВИЋ, О. Београд : Просвета, 2005. /
17. GROTOWSKI, P. L. 2010. *Arms and Armour of the Warrior Saints: Tradition and Innovation in Byzantine Iconography 843*–1261. Leiden – Boston : Brill, 2010. /
18. HALDON, J. 1999. *Warfare, State and Society in the Byzantine World 565–1204*. London : UCL Press, 1999. /
19. HALDON, J. F. 2003. *Byzantium at War AD 600-1453*. Oxford : Osprey Publishing, 2003 /
20. KRSMANOVIĆ, B. 2006. The Potential of the Office of Domestikos ton Scholon (8th-10th centuries). In *ZRVI*, XLIII, 2006, p. 393–429. / КРСМАНОВИЋ, Б. 2006. Потенцијал функције доместика схола (VIII-X век). In *Зборник радова Византолошког института,* XLIII, 2006, стр. 393–429.
21. KRSMANOVIĆ, B. – DZELEBDZIĆ, D. 2010. John Tzimiskes and Nikephoros II Phokas : The Background and Motives of a Premeditated Murder. 2010. In *ZRVI*, XLVII, 2010, p. 83–120. / КРСМАНОВИЋ, Б. – ЏЕЛЕБЏИЋ, *Д*. 2010. Јован Цимискије и Нићифор II Фока : Позадина и мотиви једног убиства с предумишљајем. In *Зборник радова Византолошког института*, XLVII, 2010, стр. 83–120. /

22. KALDELLIS, A. 2017. *Streams of Gold*, *Rivers of Blood*: *The Rise and Fall of Byzantium, 955 A. D. to the First* Crusade, OSHC. Oxford : Oxford University Press, 2017 /
23. LUTTWAK, E. N. 2009. *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Harvard : Harvard University Press, 2009 /
24. LOWDEN, J. 2010. Illustrated Octateuch Manuscripts: A Byzantine Phenomenon. In *The Old Testament in Byzantium*. (ed.) MAGDALINO, P. – NELSON, R. Washington D.C. : Dumbarton Oaks, 2010, p. 107–152. /
25. MCUCKIN, J. A. 2011-2012. A Conflicted Heritage: The Byzantine Religious Establishment of a War Ethic. In *Dumbarton Oaks Papers,* 65/66, 2011–2012. p. 29–44. /
26. OSTROGORSKY, G. 1998. The History of Byzantium. Belgrade : People's Book Alpha, 1998. / ОСТРОГОРСКИ, Г. 1998. *Историја Византије.* Београд : Народна књига Алфа, 1998. /
27. PURIĆ, J. 2010. *Agiology With Hymnography*. Belgrade : Academy of the Serbian Orthodox Church for Art and Conservation, 2010 / ПУРИЋ, Ј. 2010. *Агиологија са химнографијом*. Београд : Академија Српске православне цркве за уметност и консервацију, 2010 /
28. TOYNBEE, A. 1973. *Constantine Porphyrogenitus and His World*. London – New York – Toronto : Oxford University Press, 1976 /
29. TUBIN, S. 2021. Soldiers – Holy Martyrs : The Background of the Claim for Canonization and the Cult of Fallen Warriors in the Age of Nikephoros II Phokas. In *Niš and Byzantium XIX*, 2021, p. 573–584. / ТУБИН, С. 2021. Војници – свети мученици : Позадина захтева за канонизацијом и култ палих ратника у доба Никифора II Фоке. In *Ниш и Византија* XIX, 2021, стр. 573–584. /
30. TUBIN, S. 2021. The Liturgical Role of Praecepta Militaria, the Importance of Military Clergy and Worship in the Byzantine Idea of the Holy War in the Time of Nikephoros II Phokas (10th century). In *Theological Views*, LIV, № 1, 2021, p. 85–98. / ТУБИН, С. 2021. Богослужбена улога Стратегике, значај војних духовника и богослужења у византијској идеји светог рата у доба Никифора Фоке (X век). In Теолошки погледи, LIV, бр. 1, 2021, стр. 85–98. /
31. *The Oxford Dictionary of Byzantium 1*. 1991. (ed.). KAZHDAN, A. P. New York – Oxford : Oxford University Press, 1991. /
32. *The Oxford Dictionary of Byzantium 3*. 1991. (ed.). KAZHDAN, A. P. New York – Oxford : Oxford University Press, 1991. /

33. ĐURIĆ, I. 1979. La Famille des Phokas. In ZRVI, XVII, 1976, p. 189–296. / ЂУРИЋ, И. 1976. Породица Фока. In *Зборник радова Византолошког института,* XVII, 1976, стр. 189–296.

THE CONTEXT OF THE IDEA OF THE HOLY WAR ACCORDING TO THE WORKS OF LEO AND THEODOSIUS THE DEACON: BYZANTINE LIBERATION OF CRETE 960/961. YEARS

Slavisa TUBIN, PhD candidate, Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Mije Kovacevića 11б, 11060 Belgrade, Republic of Serbia, slavisa.tubin91@gmail.com, ORCID: 0009-0000-0269-2408

Abstract

This paper deals with the issue of Holy War in Byzantium of the 10th century through the literary works *History of Leo the Deacon* and *De Creta Capta* by Theodosius the Deacon. The paper analytically presents the ideological assumptions of the view of infidel enemies in the eyes of the Byzantine military and court clergy – by the two mentioned authors in the *Cretan Campaign*. Ideology of dehumanization and the negative narrative about infidel Arabs is supported by analogies of biblical stories and biblical terminology. Enemies are identified as religious opponents and like anti-heroes from biblical stories. Byzantine military mission on Crete 960/961. appeared as the just goal with elements of the Holy War.

Keywords

Holy War, Leo the Deacon, Theodosius the Deacon, Nikephoros II Phocas, Byzantium, Crete